

Annona Nova XVI.

Annona Nova XVI.
A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2025

Szakmai lektorok:

András Csaba, Bérdi Márk, Csapó Gyöngyvér, Csönge Tamás, Flach
Richárd, Serdült Sára, Polyák Petra

A kiadvány a *Hallgatói Szolgáltatási Központ* támogatásával
jött létre.

Kiadó:

Kerényi Károly Szakkollégium

Felelős kiadó:

Ónya Balázs

Szerkesztő:

Mihályi Emese Dorka

Olvasószerkesztők:

Bakonyi Márton, Hegedüs Ferenc, Lajó Odil,
Mihályi Emese Dorka, Rottler Lili

ISSN: 2061-4926

© A szerzők, 2025

© A szerkesztők, 2025

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

Jaksa Csaba: Előszó	7
Farkas Viktor: A polgári illem újjáéledése a Kádár-korszakban. A '60-as évek három illemkönyvének összehasonlítása a 20. század első harmadának illemtudományával	13
Hajma Noémi: To Leave the Boat for the Sea. Attitudes Toward Euthanasia, the Good Death, and Toward Suicide, the Invited Death	43
Ignác Barbara: Menekülés vagy gyermekuralom? Az iskola mint tér és intézmény a <i>Fekete pont</i> (2024) és <i>A tanári szoba</i> (2023) című filmekben	77
Kis Janka: Aki nem dolgozik, ne is egyék? Kutatás a reprodukzív munka szociális reprezentációjáról	103
Papp Sára: Összefüggések a mobbing, iskolai bullying, lelki egészség és megküzdési stratégiák között	139
Vég Dorina Mirtill: Sugar and spice and everything nice? Az érzelmszabályozás, a kognitív újraakasztás és az autentikusság kérdései	173
Rezümék	193
A Kerényi Károly Szakkollégium tagjai a 2024/2025-ös tanévben	203
A Kerényi Károly Szakkollégium mentorai a 2024/2025-ös tanévben	204

KIS JANKA

Aki nem dolgozik, ne is egyék?

Kutatás a reprodukzív munka
szociális reprezentációjáról¹

Bevezető

Tanulmányomban a reprodukzív munka szociális reprezentációját vizsgálom. Ez a tevékenység egy olyan alapot szolgáltat a társadalomnak, amely azt fenntartja, tagjainak pedig megteremti a mindennapi munkában való részvétel feltételeit. Ez igényli „mai napig a legnagyobb emberi időráfordítást”² globális szinten, mivel rengeteg feladatot foglal magába. Társadalmilag azonban meglehetősen egyenlőtlenül van elosztva a reprodukzív munka elvégzése: legfőképpen a háztartásokban, javarészt nők végzik az ide tartozó teendőket,³ ezáltal alapvetően határozza meg a családi szerepeket, kihat a családi dinamikákra, a családi hangulatra is.

Kutatásomban a szociális reprezentáció elméletén keresztül vizsgálom a reprodukzív munkát. A konstruktivista metaelmélet szerint a kommunikációs gyakorlataink révén jelentéseket, rep-

¹ A kutatás az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program keretein belül került megvalósításra, a Kulturális és Innovációs Minisztérium, Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap támogatásával.

² CSÁNYI Gergely, GAGYI Ágnes és KERÉKGYÁRTÓ Ágnes, „Társadalmi reprodukció. Az élet újratermelése a kapitalizmusban”, *Fordulat* 2018/2, 24. sz. (2018): 5–29, 6.

³ CSÁNYI Gergely és KERÉNYI Szabina, „A ‘jó anya’ mítosza Magyarországon a reprodukzív munka és a piac globális történetének szempontjából”, *Fordulat* 2018/2, 24. sz. (2018): 134–160.

rezentációkat egyeztetünk egymással, ezek által hozzuk létre valóságértelmezésünket.⁴ Kutatásomban a reprodukív munka szociális reprezentációját tanulmányozom, ezáltal azt, hogy hogyan értelmezik ezt a fogalmat a résztvevők, milyen tartalmak mentén nyer jelentést számukra. A házimunkát és a gondoskodást mely fogalmakhoz társítják, tudják-e őket reprodukív munkaként értelmezni. Folyik-e egyeztetés ezen tevékenységekről a társadalom tagjai között, milyen jelentések konszenzuálisak velük kapcsolatban, és melyek az ambivalens tartalmak a generációk, társadalmi osztályok és nemek mentén, ezek alapján pedig mely témákon keresztül emelhető be a reprodukív munkáról és annak megbecsültségéről való gondolkodás a társas diskurzusba.

Kutatásom másik célja tehát, a reprodukív tevékenységek fontosságával, esszenciális mivoltukkal kapcsolatos kommunikáció elindítása, ezzel magára a reprodukív munka reprezentációjára való kihatás is, amiben az értékkel rendelkező feladatok nem csak a munkaerőpiacon folytatott tevékenységekre vonatkoztathatók. Ezért kutatásom egyfajta edukatív jelleggel is rendelkezik, mivel explicit célja a reprodukív munka kifejezés megismertetése a fókuszcsoport résztvevőivel. Ez hozzájárulhat ahhoz, hogy a fogalom elkezdjen beszivárogni a mindennapi szóhasználatba, átformálva, fenntartva, kiépítve a házimunkáról és a gondoskodásról való elképzeléseink kommunikatív és cselekvési aktusainkba ágyazott alkujának lehetőségét. A reprodukív munkáról való beszélgetés kezdeményezése hosszútávon akár ahhoz is hozzájárulhat, hogy társadalmilag változzon a jelenlegi megbecsültsége.

⁴ MOSCOVICI, Serge, „Értekezés a pszichoanalízis szociális reprezentációjáról”, ford. MÜLLER Tündér Éva, LUKÁCS Laura Klára és SIMONFFY Zsuzsanna, in szerk. LAJÓ Odil, *Annona Nova XIV.*, (Pécs: Kerényi Károly Szakkolégium, 2023), 163–174,

Elméleti háttér

A reprodukív munka meghatározása

A reprodukív munka minden olyan tevékenységet magába foglal, amely az élet hosszú, illetve rövid távon való újratermeléséhez szükséges. Hosszú távon történő újratermelésbe tartozik a gyerekaszülés, illetve a gyerekek nevelésével kapcsolatos tevékenységek, a rövid távon történő újratermeléshez pedig olyan mindennapi tevékenységek sorolandók, amelyek nap mint nap szükségesek ahhoz, hogy az emberek éljenek, illetve képesek legyenek dolgozni.⁵ Szemléltetésképpen pár példával kiegészítem a fenti megfogalmazást. Az első kategóriába a gyerekaszülésen kívül beletartozik az összes felnevelésükkel kapcsolatos feladat, amely például a gyerekek táplálása, orvoshoz vitele, óvodába és szakkörökre járatása, iskolaválasztása és minden egyéb módon történő gondozásuk. A második kategóriába – azaz a rövid távú újratermelésbe – pedig olyan minden nap, de minimum heti szinten elvégzendő feladatok tartoznak, amelyek a mosás, főzés, takarítás munkakörökhöz kapcsolódnak.

A reprodukív munka tevékenységei Seccombe⁶ tematizálása alapján is kategorizálhatóak aszerint, hogy az életet rövid, vagy hosszú távon termelik-e újra, ő azonban beemel a folyamatba egy másik tipológiát is annak függvényében, hogy a reprodukív munka egyes tevékenységei hogyan teszik lehetővé a létfenntartást. Ez alapján pszichés és fizikai gondoskodást és a képességek újratermelését különbözteti meg, amit az alábbi táblázat ismertet (1. táblázat). A táblázatban az „újratermelt munkaerő” felel meg

⁵ CSÁNYI Gergely, GAGYI Ágnes és KERÉKGYÁRTÓ Ágnes, „Társadalmi reprodukció. Az élet újratermelése a kapitalizmusban”, *Fordulat* 2018/2, 24. sz. (2018): 5–29.

⁶ SECCOMBE, Wally, „A háziasszony és munkája a kapitalizmusban”, ford. TILLMANN Ármin és ZEMLÉNYI-KOVÁCS Barnabás, *Fordulat* 2018/2, 24. sz. (2018): 31–52.

annak, hogy milyen emberi szükségletet elégít ki a reprodukzív munka, a „szükséges háztartási munka” pedig azokat a tevékenységeket sorolja fel, amelyek ezt megteszik.

Újratermelt munkaerő:	Szükséges háztartási munka:
fizikai gondoskodás	terhesség és szülés ^G , gyermekgondozás ^G , takarítás ^{NG} , főzés ^{NG} , a család életének szervezése ^{NG} , bevásárlás ^{NG}
pszichés gondoskodás	mindennapos feszültségek levezetése és kezelése ^{NG} , szívélyes családi viszonyok elősegítése ^{NG} , szexuális kapcsolatok ^N
képességek	gyermekkori szocializáció ^G (az iskolával közösen)

*1. táblázat: A reprodukzív munka Seccombe-i tematizálása.
A tevékenységek jobb felső sarkában feltüntetett betűk: a G a generációs, tehát a hosszú távon történő újratermelést, az N pedig a napi, azaz a rövid távon történőt jelenti. (Seccombe, 2018 [1974], 42. o.)*

A reprodukzív munka további jellemzői

A reprodukzív munka tehát, a produktív munka alappilléreit teremti meg,⁷ ugyanakkor nem szabad megfélekezni pár további aspektusáról, amelyek pontosabban kontextualizálják miért is olyan elengedhetetlenül fontos a vele való foglalkozás.

A reprodukzív munka elvégzése társadalmi szinten egyenlőtlenül oszlik meg, a nőkre sokkalta nagyobb mennyiségű informális munka hárul, mint a férfiakra, ami a reprodukzív munka abszolválásával is jár.⁸ Az ide tartozó tevékenységeket minden háztartásban elengedhetetlen elvégezni, ami meghatározza azt is, hogy milyen a megbecsültsége, hiszen nem kapcsolódik hozzá pénz, mint érdem, ami – a mai gazdasági rendszerben – magában hordozza az

⁷ CSÁNYI és mts., „Társadalmi...”, 5–29.

⁸ Uo.

érték vagy értéktelenség meghatározását is.⁹ A reprodukív munka megbecsülésének hiányát tovább tetézi a női feladatkörökbe való besoroltság.¹⁰ A nők gyakran olcsó munkaerőként jelennek meg a gazdaság színterén, akik önzetlenül, szeretetből, vagy evolúciós okokból kifolyólag gondoskodnak a társadalom többi tagjáról: gyerekekről, idősekről és férfiakról.¹¹ Emiatt a reprodukív munkájuk cseréértékét is gyakran a szeretetet, és egyéb informális „megbecsültség” jelenti, nem a pénz,¹² így a reprodukív munkát végző személyek a gazdaság színpadán láthatatlanok.

Csakhogy a háztartásokban véghez vitt reprodukív munka, hasonlóképpen a munkaerőpiacon történő munkafolyamatokhoz, többletértéket ad a produktumhoz annak kiindulási állapotához képest.¹³ Ez a többletérték pedig nem más, mint a reprodukív munkafolyamatok által az élet fenntartása (újratermelése), amit az ezen tevékenységeket elvégző személy – leggyakrabban a nő – ad hozzá. Ezt egy példával szeretném szemléltetni: a főtt étel, ami táplálja az embereket hozzáadott értéket tartalmaz, melyet befektetett energiával, többlet tevékenységeken keresztül hozunk létre: kitaláljuk, hogy mit főzzünk, összeírjuk a hozzávalókat, elmegyünk a boltba, megkeressük az alapanyagokat, esetleg a különböző termékek árát összehasonlítjuk egymással, kiválasztjuk melyiket vásároljuk meg, kifizetjük a termékeket és hazacipeljük őket. Az alapanyagokat előkészítjük, megmossuk, felvágjuk. Végül megfőzzük, megsütjük őket, majd megterítjük az asztalt, és tálaljuk az ételt, melyet elfogyasztunk. Így tehát Seccombe¹⁴

⁹ FRASER, Nancy, „A tőke és a gondoskodás ellentmondásai”, ford. HIRSCH Johanna, SCHULTZ Nóra és OSVÁTH Zoltán, *Fordulat* 2018/2, 24. sz. (2018): 88–108.

¹⁰ CSÁNYI és mts., „Társadalmi...”, 5–29.

¹¹ CSÁNYI és KERÉNYI, „A ‘jó anya’...”, 134–160.

¹² FRASER, „A tőke...”, 88–108.

¹³ DUNAWAY, Wilma A., „A félproletár háztartás a modern világrendszer *longue durée*-je folyamán”, ford. BARNA Emília, CSÁNYI Gergely, *Fordulat* 2018/2, 24. sz. (2018): 53–87.

¹⁴ SECCOMBE, „A háziasszony...”, 31–52.

szavaival élve, fizikai gondoskodást nyújtunk magunk és a többi körülöttünk lévő ember számára. A folyamat azonban itt nem ér véget, mert a főzéshez és az étkezéshez használt edényeket, evőeszközöket el is kell mosogatnunk.

A reprodukív munka tehát a társadalom létfenntartásán keresztül megteremti azokat a feltételeket, melyek alapjául szolgálnak jóllétünkhöz, a produktív munkavégzésünk alapfeltételeihez. Bár a háztartások mindegyikében elengedhetetlen a háztartási és gondoskodó munkavégzés, társadalmi szinten is történik a reprodukív munka. Az összes olyan munkaerőpiacon történő munka is ide tartozik, amely – például a gyerekek oktatásán, idősök ellátásán, betegápolást igénylőkön keresztül – hozzájárul a társadalom tagjainak jóllétéhez, létfenntartásához.¹⁵ Amiatt pedig, mert ezek a szakmák nagyrészt női munkakörökbe tartoznak, melyek gazdaságilag kevésbé megbecsültek, értéktelenségük is e szerint kerül meghatározásra.¹⁶ A reprodukív munka tehát individuális és rendszerszinten is hozzájárul a társadalom újratermeléséhez. Tanulmányomban vizsgálódásom tárgyát elsősorban a háztartásokban végzett reprodukív munka határozza meg.

A szociális reprezentáció elmélet

Kutatásom szociálpszichológiai hátterét Serge Moscovici konstruktivista metaelmélete, a szociális reprezentáció elmélet nyújtja. A szociális reprezentációk olyan jelenségek, melyek folyamatosan jelen vannak, keresztezik egymást és formát öltenek a mindennapi világban a beszéd, a gesztusok és a találkozások révén. Olyan interpretációs rendszer ez, amely meghatározza azt, hogy miképp értelmezzük és magyarázzuk önmagunkat, a környeztünket és a társadalom többi tagjának a viselkedését valamint azt,

¹⁵ CZERVÁN Andrea, KATONA Noémi és LÁSZLÓ Loren „A gondoskodás újra-szervezése”, *Fordulat* 2020/1, 27. sz. (2020): 263–279.

¹⁶ CSÁNYI és mts., „Társadalmi...”, 5–29.; FRASER, „A tőke...”, 88–108.

hogy miféle jelentésekkel ruházzuk fel a körülöttük lévő világot, ezek által pedig hogyan teremtik meg saját, közvetlen valóságunkat, amely meghatározza gondolkodásunkat, viselkedésünket, ítéleteinket, jóformán egész életünket.¹⁷

A reprezentációkra jellemző, hogy társadalmi kategóriáinként eltérőek, ez az eltérés az információk különböző csoportokban betöltött funkciójára vezethető vissza. E szerint az adott dolognak más és más lehet a reprezentációja, attól függően, hogy bizonyos társadalmi csoportok milyen típusú információkból építik fel reprezentációikat, valamint melyek azok az információk számukra, amelyek a leginkább összeegyeztethetőek az adott kategóriába való tartozásukkal, ott betöltött szerepükkel.¹⁸

A szociális reprezentáció strukturális megközelítése szerint a reprezentációk a magból és a perifériából épülnek fel. A központi magba a legkonszenzuálisabb tartalmi elemek tartoznak, melyek történelmileg beágyazottak egy adott társadalomba. Ez adja meg az adott reprezentáció stabilitását. A mag köré egy jelentéshálózat, a periféria szerveződik, amely, mint egy búra védi ezeket a jelentésadó központi elemeket. Utóbbit azok az egyéni tapasztalatok építik fel, melyek lehetővé teszik a reprezentáció kontextuális változásait, adaptációját. A perifériára tehát rugalmasabb, könnyebben változhat a társas diskurzusok révén.¹⁹

A szociális reprezentációk az idők során formálódnak, újraalkotódnak, a kiindulási jelentésükhöz képest más jelentéseket vesznek fel, amely a környezet – a társadalmi, politikai, gazdasági körülmények – változása révén történik. A kontextus változásával formálódik az is, hogy egy reprezentációt illetően éppen mely

¹⁷ MOSCOVICI, „Értekezés...”, 163–174.

¹⁸ DUVEEN, Gerald, „Social actors and social groups: A return to heterogeneity in social psychology”, *Journal for the Theory of Social Behaviour* 38, 4. sz. (2008): 369–374.

¹⁹ BIGAZZI Sára, „Tudás és kontextus: a szociális reprezentáció elmélete”, in szerk. VARGA Aranka, *A nevelésszociológia alapjai*, (Pécs: Wlislöck Henrik Szakkollégium, 2015), 49–77.

tartalmi elemek kerülnek előtérbe, és melyek háttérbe.²⁰ Ugyanazon dolognak a szociális reprezentációja időről időre eltérő lehet, annak eredményeképp, hogy az adott helyzetben mely fogalmak alapján határozhatók meg leginkább a hozzá társított jelentések. Azáltal, hogy az adott kontextusban melyek a legbefogadhatóbbak és legösszegegyeztethetőbbek addigi ismereteinkkel egy témát illetően. Így az idő múlásával, a körülmények változásával változnak azok a tartalmi elemek is, melyekből megalkotjuk egy bizonyos dologról a szociális reprezentációinkat.²¹

A szociális reprezentációk létrejöttét Moscovici a lehorgonyzás és a tárgyiasítás folyamataival ismerteti.²² Egy számunkra ismeretlen dolog szociális reprezentációjának kialakulása a lehorgonyzás által érthető meg. Ekkor az új fogalomnak igyekszünk hozzá hasonló, a már létező reprezentációink között értelmet keresni, amikor összehasonlítást végzünk az új és az ismert fogalmaink között, majd a meglévőkhöz viszonyítva pozicionáljuk az újat. A tárgyiasítás folyamatával pedig az absztrakt jelenségekhez egzakt tárgyakat kapcsolunk.

A kommunikáció szerepe

A szociális reprezentációk a kommunikáció révén nyernek jelentést. Egymással történő interakcióinkban, a különböző kommunikációs csatornák – személyes párbeszéd, műalkotások, közösségi média, filmek – által közvetített jelentések halmazából alkotjuk meg, tartjuk fent vagy formáljuk át bizonyos dolgokról

²⁰ MOSCOVICI, „Értekezés...”, 163–174.

²¹ MOSCOVICI, Serge és PÉREZ, Juan Antonio, „A new representation of minorities as victims”, in szerk. BUTERA, Fabrizio és LEVINE, John M, *Coping with minority status: Responses to exclusion and inclusion*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 82–103.

²² MOSCOVICI, Serge, „The Phenomenon of Social Representation”, in FARR, R., és MOSCOVICI, S., *Social Representations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), 3–70. idézi BIGAZZI, „Tudás és kontextus...”, 49–77.

alkotott reprezentációinkat, melyek közvetítik számunkra a valóságot. A társas térben kapcsolatteremtéseink és interakcióink során nyernek értelmet a számunkra jelentések, itt találkozunk egymással a szociális reprezentációink.²³ A diskurzusok során az eszmecserék, egyeztetések révén az eredetileg egymástól eltérő reprezentációk formálódhatnak, hasonlóbbá, vagy még különbözőbbé válhatnak.²⁴

Szociális reprezentáció és reprodukív munka

A szakirodalom áttekintése során nem sok, a kutatásomhoz hasonló empirikus eredményt találtam, de az alábbiakban szeretnék ismertetni pár, a témában megjelent vizsgálatot és elméletet. A szociális reprezentációk identitáskonstrukciós aspektusa szerint identitásunkat a minket körülvevő társadalmilag megalkotott kategóriákból hozzuk létre. Értelmezzük magunkat és másokat, összehasonlítjuk, és egymáshoz viszonyítjuk a különböző szereplőket. Egyes kategóriákkal azonosulunk, másokkal nem, néhány-nal pedig azonosításra kerülünk mások által.²⁵

A szociális reprezentációk a társadalmi nemi szerepek kialakítására is hatással vannak. Duveen és Lloyd²⁶ azt kutatta, hogyan sajátítják el a gyerekek a társadalmi nemi szerepeket a környezetükben konszenzuális jelentések alapján, és ezáltal hogyan alakítják ki saját identitásukat. Identitásunk a már meglévő társadalmi konstrukciók mentén alakul ki: születésünk pillanatától kezdődően

²³ JOVCHELOVITCH, Sandra, „In Defence of Representations”, *Journal for the Theory of Social Behaviour* 26, 2. sz. (1996): 121–135.

²⁴ MOSCOVICI, Serge, „Notes towards a description of Social Representations”, *European Journal of Social Psychology* 18. sz. (1988): 211–250.

²⁵ JOVCHELOVITCH, „In Defence of...”, 121–135.

²⁶ DUVEEN, Gerard, & LLOYD, Barbara, „A semiotic analysis of the development of social representations of gender”, in szerk. DUVEEN, Gerard, & LLOYD, Barbara, *Social Representations and the Development of Knowledge*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 27–46.

már meglévő jelentéskonstrukciókban élünk, melyek meghatározzák tartalmi, érzelmi és viselkedésbeli lehetőségeinket. Ezek bizonyos iránymutatásokat nyújtanak számunkra, amelyek alapján bizonyos reprezentációval azonosulunk – ezek határoznak meg minket és lesznek az identitásunk részei.

A reprodukív munka és a szociális reprezentációk itt kapcsolódnak egymáshoz. Világunkban már születésünkkel jelen vannak konstrukciók, amelyek jelentésekkel ruházzák fel az embereket, tevékenységeket.²⁷ A nőiségnek is megvannak a maga reprezentációi, ahogyan a férfiasságnak is. És amennyiben a reprodukív munka tevékenységei a nőkkel, nőiséggel vannak inkább társítva,²⁸ akkor a nők identitásának sokkal inkább meghatározó részét fogja képezni a reprodukív munka elvégzése.

Magyarországon Gregor és Kováts²⁹ szociológusok készítettek fókuszcsoportos kutatást nőkkel, amely során a résztvevőket az őket érintő releváns problémákról kérdezték. A kutatásban alacsony szocioökonómiai státuszú nők beszélgettek egymással. A résztvevők által felvázolt problémákból kiindulva, a beszélgetések fókuszában a munka, az anyagi önállóság / függőség, az életesélyek, a nők elleni erőszak és a gondoskodás kérdései álltak. A kutatók eredményei alapján a gondoskodás az egyik olyan fő feladat, amelyben a nők magukra maradnak: sokan arról számoltak be, hogy nincsenek megfelelő szociális ellátórendszerek, emiatt a gondoskodást nem igazán tudják „kiszervezni” társadalmi szintre, így az a család női tagjaira hárul. Ezáltal a gondozás felemészti idejük nagy részét, ugyanakkor anyagi juttatást nem, vagy csak rendkívül kis mértékben kapnak érte.

²⁷ MOSCOVICI, „Értekezés...”, 163–174.

²⁸ CSÁNYI és mts., „Társadalmi...”, 5–29.

²⁹ GREGOR Anikó és KOVÁTS Eszter, *Nőügyek 2018. Társadalmi problémák és megoldási stratégiák. A kutatási eredmények összefoglalója*, (Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2018)

Kutatói kérdések

Kutatásomban exploratív módon térképezem fel azokat a tartalmi egységeket, amelyek alapján a résztvevők a reprodukív munkáról, a házimunkáról és a gondoskodásról, mint egymáshoz viszonyuló reprezentációs mezőkről gondolkodnak. A kutatói kérdésem része, hogy a releváns változók – kor, nem, munkatípus – mentén szervezett csoportok diskurzusaiban megfigyelhetők-e sajátos tartalmi elemek. További specifikus kérdéseim:

- I. Ismerik-e a résztvevők a reprodukív munka fogalmát, illetve hogyan határozzák meg azt?
- II. Melyek a házimunka és a gondoskodás szociális reprezentációjának konszenzuális elemei, amelyek a reprezentáció magját alkotják?
- III. Melyek azok a témák, amelyek a csoportok között eltérőek, illetve a csoportokon belül vitát váltanak ki, azaz mely témák tekintetében érzik szükségesnek a csoport tagjai, hogy az azokról alkotott gondolataikat egyeztessék? (Tehát melyek azok az elemek, amelyek a házimunka és a gondoskodás szociális reprezentációjának perifériáján helyezkednek el?)

Módszertan

Adatfelvétel és eszköz

Kutatásomban 6 darab, általam felvett fókuszcsoportos beszélgetést elemzek, melyek 28 résztvevő bevonásával valósultak meg. Az egyes csoportokban 5-5 fő beszélgetett egymással, kivéve egyet, amely 3 fő bevonásával valósult meg. A kutatásban speciális mintavételt alkalmaztam, a következő szempontok figyelembevételével: kor (25-45 között vagy 45 felett), nem (nő vagy férfi) és munkatípus (szellemi vagy fizikai munka) szerint egyenként homogén, egymástól eltérő társadalmi csoportok szerint válogattam

résztvevőket. A beszélgetéseket 2024 őszén és 2025 telén vettem fel, az egyes interjúk másfél óráig tartottak. Egy beszélgetés folyt személyesen, öt darab pedig online került megvalósításra.

Az adatfelvétel eszközeül fókuszcsoporthat használtam. A fókuszcsoport olyan kiscsoportos beszélgetés, amely során a résztvevők egy félig strukturált vezérfonal alapján, a moderátor által feltett kérdések alapján társalognak egymással.³⁰ A vezérfonal tartalmazza azokat a fő témákat, melyekről a beszélgetés folyik, illetve pár kiegészítő kérdést is, melyek az egyes területekhez tartoznak, amennyiben azok nem kerülnek megemlítésre. A vezérfonal összeállításakor a tölcser technika szerint jártam el, azaz a kérdéseket távolabbi területről indítottam egyre konkrétan közelítve a reprodukív munka témájához. Hat témáról kérdeztem a résztvevőket: a munkáról, a munkán kívüli tevékenységekről, a házimunkáról (mint a reprodukív munka fizikai kategóriája), a gondoskodásról (mint a reprodukív munka pszichés kategóriája), a láthatatlan munkáról (ahogyan a mindennapi szóhasználatban előfordul a háztartáshoz kapcsolódó munkák említése), és a reprodukív munkáról.

A fókuszcsoporthatok relatíve kevés ember bevonásával történnek, ezért ez a módszer nem minősül reprezentatív mintavételnek, így jelen kutatás adatait és eredményeit sem lehet reprezentatívan kezelni.³¹

Fontosnak tartottam, hogy természetes fókuszcsoporthatokon keresztül vegyem fel az adatakat, tehát, hogy a résztvevők már ismerjék egymást a beszélgetés előtt. Ez elősegíti, hogy a résztvevők gördülékenyebben fejtsék ki véleményüket vagy ellenvéleményüket hiszen az ismertség miatt kényelmesebb számukra a beszélgetés.³² Ez a csoportösszetétel különösen releváns jelen kutatás szempontjából, hiszen a mindennapi diskurzusokba ágyazott csoportdinamikákat, a közös jelentésképzéseket, a normákat

³⁰ VICSEK Lilla, *Fókuszcsoporthat*, (Budapest: Osiris Kiadó, 2006)

³¹ Uo.

³² Uo.

és a közösségi tapasztalásokat igyekeztem feltérképezni.³³ A csoporttagok közti valós interakciók miatt kényelmesebben, természetesebben viselkednek egymás társaságában, és könnyebben osztanak meg tapasztalatokat, építenek egymás gondolatára, ami növeli az eredmények ökológiai validitását.³⁴

A fókuszcsoportok kezdetekor informáltam a résztvevőket a kutatásról és az interjú menetéről, illetve beleegyezést kértem tőlük a beszélgetés hangfelvételéhez. Az elemzésben az eredményeket anonimán kezelem.

Mivel társadalmi szinten kevésbé ismert a reprodukív munka kifejezés, ezért előfordultak olyan esetek, amikor a fókuszcsoportok résztvevői nem tudták megfogalmazni mi is ennek pontosan a jelentése. Emiatt a reprodukív munkáról való beszélgetésekkor sokszor az értelmezésre való tekintettel kerültek ismétlésre a szavak. Ekkor a résztvevők azt az instrukciót kapták, hogy próbáljanak szabadon asszociálni, kitalálni, hogy mi lehet ez, jelentést adni neki, illetve, hogy az eddigi beszélgetés során felmerülő témákat használják a fogalom értelmezéséhez.

Az előző bekezdésben említett körülmények miatt, két online felvett beszélgetésben – az FNSZ és az IFSZ csoportban (lásd 2. táblázat) – adódott olyan eset, amikor a résztvevők közül valaki az utolsó kérdésnél rákeresett az interneten a reprodukív munka kifejezésre. Ezekben az esetekben úgy moderáltam a beszélgetéseket, hogy az online talált meghatározásokat csak akkor olvassák fel, amikor már a csoport többi tagja megalkotta azt a definíciót, amellyel szerintük leírható a reprodukív munka.

A kutatás elemzési eszközéül az IRaMuTeQ program szolgált.³⁵ A beszélgetésekről az alanyok előzetes beleegyezésével

³³ LEASK, Julie, HAWES, Penelope, & CHAPMAN, Simon, „Focus group composition: A comparison between natural and constructed groups”, *Australian and New Zealand Journal of Public Health* 25, 2. sz. (2001): 152–154.

³⁴ ROSSETTI, Tomás, & HURTUBIA, Ricardo, „An assessment of the ecological validity of immersive videos in stated preference surveys”, *Journal of Choice Modelling* 34. sz. (2020)

³⁵ Letöltési idő: 2024. 09. 03.

hanganyagokat rögzítettem, amelyekről leíratot készítettem. A leíratokat csoportok szerint, azon belül pedig kérdésenként elemeztem. A terjedelmi korlátokra való tekintettel a házimunka, a gondoskodás és a reprodukív munka kérdésekre adott válaszokról készítettem az IRaMuTeQ program használatával elemzést.

A beszélgetések magyarul történtek, emiatt a szövegeket mindenekelőtt a DeepL program segítségével angolra fordítottam. Kutatásomban szavakból eredő tartalmi elemekre voltam kíváncsi, nem a mondatkonstrukciók által meghatározható pszichológiai dimenziókra. A fordításra azért volt szükség, mert az IRaMuTeQ szótővesítésre beépített szótári funkciókat használ, amelyek a magyar nyelvű szövegekre a nyelv agglutináló tulajdonsága miatt nem alkalmazható. Az angol nyelvű szövegeket automatikusan lemmatizálja, tehát az azonos jelentésű szavakat egy szóként kezeli, továbbá: a „töltelék” szavakat (a határozó-, és kötőszavak, illetve névmások és prepozíciók) nem használja az elemzéshez, a főnevek, igék és melléknévek szavait egységes szótári töre csökkenti, illetve az ugyanolyan kinézetű szavakat eltérő módon veszi figyelembe az elemzéskor.³⁶

A házimunka, gondoskodás és reprodukív munka témákról csoportok szerinti szófelhő elemzést készítettem az IRaMuTeQ programban. A szófelhő olyan gyakoriságelemző módszer, amely a szavak lexikai tövét figyelembe véve megállapítja, hogy melyek a leggyakrabban és legritkábban előforduló szavak. Ezeket egy kör alakú ábrán jeleníti meg, illetve a hozzájuk tartozó konkrét számértékeket is megadja.³⁷ Összesen 18 darab szófelhőt készítettem.

³⁶ MANNARINI, Terri, BUHAGIAR, Luke, ROCHIRA, Alessia, AVDI, Evrinyomy, KOUTRI, Ifigeneia, MYLON, Anna, SAMMUT, Gordon, & SALVATORE, Sergio, „Understanding political participation in media discourse: A social representations approach”, *Papers on Social Representations* 29, 1. sz. (2020): 8.1–8.34.

³⁷ KAMI, Maria, LAROCCA, Liliana, Muller, CHAVES, Maria, LOWEN, Ingrid, SOUZA, Viviam, & GOTO, Dora, „Working in the street clinic: use of IRAMUTEQ software on the support of qualitative research”, *Escola Anna Nery - Revista de Enfermagem* 20, 3. sz. (2016): 1–5.

Minta

Az eredmények gördülékenyebb követhetősége miatt az egyes csoportokat a jellemzőik alapján a következő kódokkal láttam el: az 1. csoport az FNSZ (fiatal, nők, szellemi munka), a 2. csoport az FFSZ (fiatal, férfiak, szellemi munka), a 3. csoport az FNF (fiatal, nők, fizikai munka), a 4. csoport a IFF (idős, férfiak, fizikai munka), az 5. csoport a IFSZ (idős, férfiak, szellemi munka), a 6. csoport a INSZ (idős, nők, szellemi munka) kódot kapta. A tanulmány további részében ezek alapján fogok rájuk hivatkozni.

	kor	nem	munkatípus	résztevő fő	kód
1. csoport	25-45 év	nők	szellemi munka	5 fő	FNSZ
2. csoport	25-45 év	férfiak	szellemi munka	5 fő	FFSZ
3. csoport	25-45 év	nők	fizikai munka	5 fő	FNF
4. csoport	45 évnél idősebb	férfiak	fizikai munka	3 fő	IFF
5. csoport	45 évnél idősebb	férfiak	szellemi munka	5 fő	IFSZ
6. csoport	45 évnél idősebb	nők	szellemi munka	5 fő	INSZ

2. táblázat: Csoportok összetétele és kódja

A minta demográfiai jellemzőit csoportok szerint mutatom be. Az FNSZ csoport résztvevői nők, átlagos életkoruk 39,5 év, az életkor szórása 10 év volt. Az itt résztvevők foglalkoztatásuk alapján szellemi munkát (gyógypedagógus, pszichológus, fejlesztőpedagógus, logopédus) végeztek. Lakóhelyük szerint többségük a fővárosban élt, egyikük pedig egy faluban. Egyetemi és főiskolai felsőfokú végzettséggel rendelkeztek. Jövedelmük szerint többségük 300.000-500.000 forint között keresett. Gyerekeik száma átlagosan 1,75 volt, a minimum 0, maximum pedig 3.

Az FFSZ csoport résztvevői férfiak, átlagos életkoruk 29,2 év, az életkor szórása 6,5 év volt. Foglalkozásuk szerint szellemi

munkát végeztek (informatikus, üzleti tanácsadó, kertészmérnök, producement associate). A résztvevők fővárosban éltek és egyetemi felsőfokú végzettséggel rendelkeztek. Havi jövedelmük átlagosan 500.000-1.000.000 forint közötti volt. Gyerekeik száma átlagosan 1, a minimum 0, a maximum 3.

Az FNF csoport résztvevői nők, átlagos életkoruk 28 év, az életkor szórása 2,23 év volt. Foglalkozásuk szerint fizikai munkát végeztek (cukrász, barista, üzletvezető, pultos). Lakhelyük a főváros volt, egy kivételével, aki egy községben élt. Középfokú vagy főiskolai végzettséggel rendelkeztek. Havi jövedelmük átlagosan 300.000-500.000 forint közé esett. A csoport tagjainak nem voltak gyerekeik.

Az IFF csoport résztvevői férfiak, átlagos életkoruk 54 év, az életkor szórása 4,2 év volt. Fizikai munkával foglalkoztak (tűzoltó, vállalkozó). Községben éltek, középfokú végzettséggel rendelkeztek. Havi jövedelmük átlagosan 300.000 forint volt. Mind-egyik csoporttagnak 2 gyermeke volt.

Az IFSZ csoport résztvevői férfiak, átlagos életkoruk 54 év, az életkor szórása 1,4 év volt. Foglalkozásuk szerint szellemi munkát végeztek (közgazdász, vállalkozó, informatikus, szoftverfejlesztő, rendszergazda). A résztvevők többsége a fővárosban élt, egy személy egy faluban, egy pedig egy községben. Többségük főiskolai vagy egyetemi felsőfokú végzettséggel rendelkezett, egyikük pedig középfokú végzettséggel. Havi jövedelmük átlagosan 1.000.000-1.500.000 forint közé esett. Gyerekeik száma átlagosan 2,6, a minimum 0, a maximum 4.

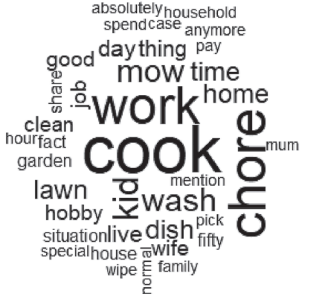
Az INSZ csoport résztvevői nők, átlagos életkoruk 51,8 év, az életkor szórása 2,5 év volt. Foglalkozásuk szerint szellemi munkát végeztek (tanár, közgazdász, adminisztrátor, ingatlan vagyongazdálkodó). A résztvevők lakóhelye megosztott a főváros, megyeszékhely és falu közt. A tagok többsége egyetemi és főiskolai felsőfokú végzettséggel rendelkezett, egyikük pedig középfokú végzettséggel. Havi jövedelmük átlagosan 500.000-1.000.000 forint közé esett. Gyerekeik száma átlagosan 2,8, a minimum 2, a maximum 4.

Eredmények

A továbbiakban ismertetem az egyes témákra vonatkozó eredményeket. A házimunka, a gondoskodás, a reprodukzív munka szófelhőinek ábráit, és a hozzájuk tartozó leírásokat vázoló csoportok szerint.

A házimunka szociális reprezentációjának szófelhői

A következőkben az egyes csoportok házimunkáról alkotott reprezentációjának szófelhői láthatók.

 <i>1.1. ábra: FNSZ csoport házimunka szófelhő</i>	 <i>1.2. ábra: FFSZ csoport házimunka szófelhő</i>
 <i>1.3. ábra: FNF csoport házimunka szófelhő</i>	 <i>1.4. ábra: IFF csoport házimunka szófelhő</i>

Az FNSZ csoportban a leggyakrabban előforduló szavak a házimunkát illetően a *pohár* (glass, 20 alkalom) és a *tiszta* (clean, 13 alkalom) voltak, a további leggyakoribb szavak pedig az *otthon* (home, 12 alkalom), a *házimunka* (chore, 10 alkalom), a *munka* (work, 9 alkalom), a *gyerek* (child, 8 alkalom), a *mosni* (wash, 8 alkalom), a *munka* (job, 8 alkalom), a *jó* (good, 7 alkalom), az *idő* (time, 6 alkalom), a *főzni* (cook, 6 alkalom), a *naponta* (daily, 6 alkalom), a *tenni* (put, 6 alkalom), a *bevásárolni* (shop, 6 alkalom), a *hétvége* (weekend, 6 alkalom) és az *aludni* (sleep, 6 alkalom) voltak.

Az FFSZ csoportban a házimunkát illetően a leggyakrabban előforduló szó a *főzés* (cook, 21 alkalom) volt, a további legtöbbször előforduló szavak a *munka* (work, 16 alkalom), a *házimunka* (chore, 16 alkalom), a *gyerek* (kid, 10 alkalom), a *mosni* (wash, 9 alkalom), a *nyírni* (mow, 9 alkalom), az *edény* (dish, 7 alkalom), a *fű / gye*p (lawn, 7 alkalom), az *otthon* (home, 7 alkalom) és az *idő* (time, 7 alkalom) voltak.

Az FNF csoportban ebben a témában a leggyakrabban előforduló szavak az *otthon* (home, 17 alkalom) és a *tiszta* (clean, 16 alkalom) voltak, továbbiakban a *munka* (work, 11 alkalom), a *nő* (woman, 6 alkalom), az *edény* (dish, 6 alkalom), az *érezni* (feel, 5 alkalom), a *pár* (boyfriend, 5 alkalom), az *idő* (time, 5 alkalom), a *jó* (good, 5 alkalom), a *mosni* (wash, 5 alkalom) és a *nap* (day, 5 alkalom) szavak voltak a leggyakoribbak.

Az IFF csoportot illetően a leggyakoribb kifejezés a *munka* (work, 14 alkalom), a további legtöbbször előforduló szavak pedig a *jó* (good, 8 alkalom), a *nap* (day, 8 alkalom), az *ember* (person, 7 alkalom), az *idő* (time, 6 alkalom), az *otthon* (home, 6 alkalom), a *hívni* (call, 6 alkalom), a *tiszta* (clean, 5 alkalom), a *mosogatógép* (dishwasher, 4 alkalom), a *főzni* (cook, 4 alkalom), az *elindítani* (start, 4 alkalom) és a *tenni* (put, 4 alkalom) voltak.

Az IFSZ csoportban a leggyakrabban a *munka* (work, 28 alkalom) és *pénz* (money, 27 alkalom), szavak voltak használva, a továbbiak pedig a *fészek* (nest, 18 alkalom), az *idő* (time, 17 alkalom), a *házimunka* (chore, 16 alkalom), a *dolog* (thing, 12 alkalom), az *adni* (give, 11 alkalom), a *ház* (house, 11 alkalom), a *tiszta* (clean, 9 alkalom), az *edény* (dish, 9 alkalom), a *mosni* (wash, 9 alkalom) szavak voltak.

Az INSZ csoportban a házimunka témakörben a leggyakrabban az *otthon* (home, 34 alkalom), szó került említésre, a továbbiak a *munka* (work, 27 alkalom), a *gyerek* (child, 23 alkalom), az *idő* (time, 22 alkalom), a *dolog* (thing, 20 alkalom), a *tenni* (put, 17 alkalom), a *főzni* (cook, 15 alkalom), az *iskola* (school, 14 alkalom), az *érezni* (feel, 13 alkalom), *év* (year, 13 alkalom) kifejezések voltak.

A gondoskodás szociális reprezentációjának szófelhői

A következőkben az egyes csoportok gondoskodásról alkotott reprezentációjának szófelhőit szemléltetem.

A leggyakrabban előforduló 10 szó így alakult ebben a témakörben. Az FNSZ csoportban az *otthon* (home, 14 alkalom) és az *idő* (time, 12 alkalom), voltak a leginkább jellemzőek, a továbbiak a *gyerek* (child, 10 alkalom), a *szülő* (parent, 9 alkalom), a *család* (family, 9 alkalom), a *főzni* (cook, 8 alkalom), a *beszélgetni* (talk, 7 alkalom), a *nehéz* (difficult, 6 alkalom), az *érezni* (feel, 6 alkalom), a *munka* (work, 6 alkalom), az *adni* (give, 6 alkalom), a *fontos* (important, 6 alkalom) szavak voltak.

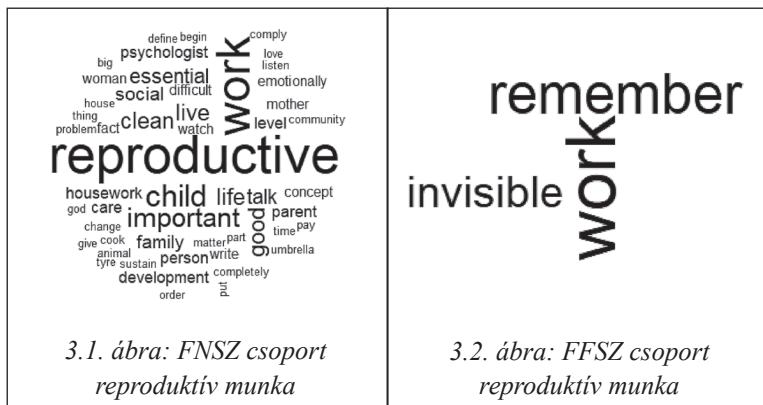
Az FFSZ csoportban az *állam* (state, 8 alkalom), és a *gyerek* (child, 6 alkalom) kifejezések fordultak elő leggyakrabban, a továbbiak a *munka* (work, 6 alkalom), a *szülő* (parent, 5 alkalom), a *szeretet* (love, 5 alkalom), a *nagymama* (grandmother, 5 alkalom), a *munka* (job, 5 alkalom), az *idő* (time, 4 alkalom), az *adni* (give, 3 alkalom), a *fizetni* (pay, 3 alkalom), az *ültetni* (plant, 3 alkalom) kifejezések voltak.

Az FNF csoportban a leggyakrabban a *jó* (good, 19 alkalom), szó került megemlítésre, a továbbiak az *érezni* (feel, 13 alkalom), a *kedves* (kind, 9 alkalom), a *munka* (work, 7 alkalom), a *meghallgatni* (listen, 6 alkalom), a *kávé* (coffee, 5 alkalom), az *enni* (eat, 5 alkalom), a *szeretetnyelv* (love language, 5 alkalom), az *adni* (give, 5 alkalom), a *gyerek* (child, 5 alkalom) szavak voltak.

Az IFF csoportban a leggyakoribb a *jó* (good, 9 alkalom), kifejezés volt, a továbbiak a *főzni* (cook, 5 alkalom), a *ház* (house, 4 alkalom), a *lány* (daughter, 3 alkalom), a *nap* (day, 3 alkalom), az *anya* (mother, 3 alkalom), a *gyerek* (kid, 3 alkalom), a *szerszám* (tool, 3 alkalom) és a *felszerelés* (kit, 3 alkalom) voltak.

Az IFSZ csoportban viszonylag kevés ideig tartott a gondoskodás kérdéséről folytatott beszélgetés – ami a moderáción is múlt – emiatt itt kevesebb, mint 10 leggyakoribb szó fordult elő a témakörben. Ezek közül a *család* (family, 5 alkalom), és *gyerek* (kid, 4 alkalom), fogalmak voltak a leginkább jellemzőek, a továbbiak pedig az *építeni* (build, 3 alkalom), a *szociális* (social, 3 alkalom), a *fizetni* (pay, 3 alkalom), a *környezet* (environment, 3 alkalom) voltak.

A következőkben a reprodukzív munka kifejezésről alkotott vélemények szófelhői láthatóak. Ez a szófordulat kevés résztvevő által volt ismert, ezért értelmezésem szerint jelen esetben nem a szociális reprezentációt, inkább a lehorgonyzás folyamatát szemléltetik a szófelhők ábrái. Ezekben az esetekben az összes megemlített kifejezést a szófordulat értelmezésének elemi alkotórészének tartottam, így az összes, a csoportokban megemlített kifejezést felhasználtam az elemzésben.

Az FFSZ csoportban a *munka* (work, 5 alkalom), az *emlékezni* (remember, 4 alkalom), és a *láthatatlan* (invisible, 3 alkalom) szavak voltak a leggyakoribbak.

Az FNF csoportban a *munka* (work, 10 alkalom) és a *nap* (day, 8 alkalom) szavak fordultak elő leggyakrabban, ezek után pedig a *dolog* (thing, 5 alkalom), a *kávét* (coffee, 4 alkalom), a *fontos* (important, 4 alkalom), az *unalom* (bore, 3 alkalom), a *munka* (job, 3 alkalom), és a *minden nap* (everyday, 3 alkalom) kifejezések.

Az IFF csoportban a *reprodukció* (reproduction, 9 alkalom) volt a leggyakrabban megemlítve, a további szavak pedig az *újra csinálni* (redo, 4 alkalom), a *tenni* (put, 4 alkalom), a *probléma* (problem, 3 alkalom), a *hely* (place, 3 alkalom), az *előállítás* (production, 3 alkalom) szavak voltak.

Az IFSZ csoportban a *munka* (work, 16 alkalom) volt a leggyakoribb kifejezés, a többi pedig a *reproduktív* (reproductive, 11 alkalom), a *repetitív* (repetitive, 8 alkalom), a *dolog* (thing, 7 alkalom), az *élet* (life, 7 alkalom), a *porszívó* (vacuum, 6 alkalom), a *háztartás* (household, 5 alkalom), a *reprodukció* (reproduction, 4 alkalom), a *fenntartás* (maintenance, 4 alkalom), és a *beleért / tartalmaz* (include, 4 alkalom) voltak.

Az INSZ csoportban a leggyakrabban a *munka* (work, 19 alkalom) szó fordult elő, a továbbiak pedig az *elindítani* (start, 10 alkalom), a *rend* (order, 8 alkalom), a *reproduktív* (reproductive, 7 alkalom), a *fizetni* (pay, 7 alkalom), a *halom* (pile, 7 alkalom), a *dolog* (thing, 6 alkalom), a *jó* (good, 6 alkalom), az *ember* (person, 6 alkalom), az *érezni* (feel, 6 alkalom), a *munka* (job, 6 alkalom), a *nap* (day, 6 alkalom), és az *áramlás* (flow, 6 alkalom) szavak voltak.

Megvitatás

A megvitatást a legfontosabb eredménnyel kezdem, amely a reproduktív munka kifejezés ismeretére vonatkozik. Ez a szó a résztvevőknek nem hívta elő a reproduktív munka szakirodalmi

meghatározását, más fogalmak alapján (a házimunka és a gondoskodás) aktiválódtak az ide tartozó jelentések. Így ismertetem a házimunka és a gondoskodás szociális reprezentációjának konzenzuális tartalmait és eltéréseit is.

Reflexió a reprodukzív munka szociális reprezentációjáról

A reprodukzív munka szófordulat kevés csoportban volt ismert, amely arra világíthat rá, hogy a résztvevők nem, vagy közülük csak kevesen használták a mindennapokban ezt a kifejezést. Ebből arra következtettem, hogy a produktív munka előfeltételeiről, az ide tartozó feladatokról és azok fontosságáról, illetve az ezeket elvégző személyekről nem, vagy keveset gondolkodtak a kutatásban résztvevők. Bár eredményeim nem reprezentatívak, elképzelhető, hogy ez összefüggésben lehet a reprodukzív munka láthatatlanságával is. A kutatás szempontjából ez egy jövedelmező pont is lehet, hiszen a reprodukzív munka szakirodalmi ismeretének elterjedésével az ide sorolható tevékenységekhez új jelentések társulhatnak, ezáltal végső soron a róluk létrehozott szociális reprezentáció más fogalmakat hívhat elő, amely által változhat a reprodukzív munkához való viszonyunk.³⁸ Azáltal, hogy a házimunka és a gondoskodási feladatok jelentéséhez az érték, értékteremtés, nélkülözhetetlenség, társadalmi szinten történő hasznosulás fogalmak is kapcsolódni kezdenek, az ide tartozó tevékenységek és azok értékei minél inkább felismerté és értékelté válhatnak társadalmilag.

A reprodukzív munka társadalmi szintű diskurzusban fennálló hiánya kapcsolódhat ahhoz is, hogy a társadalom különböző tagjainak eltérő érdekeltsége van a hozzá fűződő kommunikációban történő részvételhez. A két nők alkotta csoportban (FNSZ és FNF) a reprodukzív munka definíciójának megalkotásakor pár résztvevő a saját, munkaerőpiaci állásukat reprodukzív munkavégzésként értelmezte. Ez rávilágíthat arra, hogy bizonyos esetekben

³⁸ MOSCOVICI, „Értekezés...”, 163–174.

amennyiben nők hozzáférnek egy, a reprodukív munkát értelmező kerethez, úgy képessé válhatnak arra, hogy saját életükön belül is használják önmaguk munkájának értelmezéséhez a fogalmat.

A csoportokban a reprodukív munkát nem ismerő résztvevők mindenekelőtt úgy próbálták értelmezni a fogalmat, hogy részekre bontották – „re” és „produktív” –, majd hozzá hasonló kifejezések jelentése alapján igyekeztek meghatározni azt. Ez a szociális reprezentáció lehorgonyzással egyező folyamata, amikor egy ismeretlen szóhoz a hozzá hasonló szavak alapján igyekszünk jelentést rendelni.³⁹

Az FNSZ és az IFSZ csoportban a kifejezés ismeretének hiányában egyes résztvevők az interneten rákerestek a jelentésére. Ezekben az esetekben először azoktól kértem egy értelmezést, akik ezt nem tették meg, ezután került felolvasásra az interneten talált definíció, majd a diskurzus tovább folyt a témában, így ezekben a csoportokban a szófelhők több szót tartalmaznak. Ezt nem gondolom egy meghatározó befolyásoló tényezőnek, mivel az internetes meghatározás előtt már kifejtették a résztvevők a gondolataikat, az azt kiegészítő definíció pedig egy körvonalat adott a további diskurzushoz.

A csoportok jelentésmeghatározásait a hozzájuk tartozó szófelhők értelmezésével kezdtem. Az FNSZ csoport leggyakrabban előforduló 10 szava viszonylag jól körüljárja a reprodukív munka szakirodalmi jelentését. Ez számomra azt jelenti, hogy a résztvevők a beszélgetés végére a szakirodalomhoz hasonlóan értelmezték a fogalmat.

Az FFSZ csoportban viszonylag kevés ideig folyt a fogalmat érintő diskurzus, mivel többen is ismerték a kifejezést, de nem emlékeztek annak pontos meghatározására. Egymást kiegészítve azonban össze tudták foglalni a hozzá tartozó lényeges gondolatokat.

³⁹ MOSCOVICI, Serge, „The Phenomenon of Social Representation”, in FARR, R., & MOSCOVICI, S., *Social Representations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), 3–70. idézi BIGAZZI, „Tudás és kontextus...”, 49–77.

Az FNF csoportban inkább találgatások révén, de szintén a reprodukív munkához tartozó szavakat említettek a résztvevők. Mivel ők a vendéglátásban dolgoztak, a saját munkájukat is egyféle reprodukív munkának titulálták, hiszen szakmájuk révén hozzájárulnak ahhoz, hogy az emberi munkaerő újratermelődjön.

Az IFF csoportban a résztvevők nem igazán tudták maguktól definiálni ezt a kifejezést, beszélgetésükben inkább a reprodukció értelmezésének különböző módjai voltak jellemzők.

Az IFSZ csoportban az internetes definíció felolvasása előtt is egy, a szakirodalom alapján viszonylag megfelelő jelentésmeghatározás társult a kifejezéshez. Ezt pár aspektussal kiegészítették a résztvevők az online talált meghatározással kiegészítve.

Az INSZ csoportban ketten is ismerték a fogalmat, emiatt először nélkülük alkották meg a résztvevők a jelentést, ezt egészítették ki azok, akiknek már ismert volt a definíció. Itt is hasonló jelentést alkottak meg a résztvevők, mint ami a szakirodalom alapján ismert.

A fókuszcsoportok diskurzusai ezek után még kis ideig tovább folytak a reprodukív munkáról, azokban a beszélgetésekben, ahol nem került körülírásra a definíciója, ott ismertetem a résztvevők számára a fogalom jelentését, illetve pár reflexiót tettem a meghatározásaikra. Bár egy ilyen beszélgetés túlságosan rövid ahhoz, hogy a reprodukív munkához társított szakirodalmi jelentések teljes mértékben megvitatásra kerüljenek, mintegy első lépésként a fogalom társadalmi megismerését előmozdíthatja.

A házimunka és a gondoskodás szociális reprezentációja

A mag és a periféria a szófelhők eredményei alapján értelmezhetőek. A magba azokat a kifejezéseket soroltam, amelyek szinte az összes csoport szófelhőjének 10 leggyakoribb fogalma közt megjelent, a perifériába pedig azokat, amelyek csak bizonyos csoportokra voltak jellemzők és ezekben jelentek meg a 10 leggyakoribb szó között.

A házimunka szociális reprezentációjának magja

A házimunka szociális reprezentációjának csoportokon átívelő konszenzuális tartalmait azok a leggyakoribb szavak alkották, amelyek az összes csoportban megjelentek. Ezek a *tisztaság*, az *otthon*, a *munka*, a *mosni*, az *idő / nap* és az *edény* voltak – a résztvevők házimunkáról alkotott szociális reprezentációjának magja az ide sorolható tevékenységek, illetve a feladatokból származó végeredmények és a rájuk szánt idő köré szerveződött. A házimunkát, mint otthon történő munkát értelmezték, amely a takarítással és a tisztasággal, az edények mosogatásával, azok nap mint nap történő elvégzésével van leginkább összefüggésben.

A szakirodalommal összevetve hiányzott a diskurzusokból, hogy ezen teendők milyen mértékű energiabefektetést igényelnek,⁴⁰ illetve, hogy értékteremtő tevékenységek.⁴¹ Ez összefüggésben állhat a házimunka fontosságának, elismerésének fel nem ismertségével is; házimunkát végző személy identitása,⁴² nem azáltal van meghatározva, hogy mennyi erőt és energiát fektet a házimunkába, nem is azáltal, hogy ezzel hozzáadott értéket teremtet⁴³, hanem a tevékenység elvégzésével és a hozzájuk kapcsolódó végeredményekkel. A hangsúly tehát nem a folyamat során történő érték létrehozásán, hanem annak időigényességén, illetve a végeredményen van.

A házimunka szociális reprezentációjának perifériája

A házimunka szociális reprezentációjának periférikus részét a tevékenységek megosztásának témája töltötte be, amelyet a részt-

⁴⁰ CSÁNYI és mts., „Társadalmi...”, 5–29.

⁴¹ DUNAWAY, „A félproletár...”, 53–87.

⁴² JOVCHELOVITCH, „In Defence of...”, 121–135.

⁴³ DUNAWAY, „A félproletár...”, 53–87.

vevők különböző megközelítésekkel támasztották alá, így az egyes csoportokban eltérő témák jelentek meg.

Az FNF csoportban, melyet nők alkottak, a résztvevők a házimunkát egy nőtől elvárt feladatként azonosítottak, ahogyan ezt a csoport szófelhőjében látható *nő* (woman) szó is szemlélteti. Ez összecseng Jovchelovitch⁴⁴ a szociális reprezentáció identitásformáló aspektusáról tett állításával, amely szerint az ebben a csoportban résztvevő nők identitásának egy részét az határozta meg, hogy női szerepkörbe tartozik a házimunka elvégzése, emiatt végső soron a házimunka elvégzésével azonosították magukat. Mivel a női szerepek a társadalomban a házimunkával, reprodukív munkával vannak azonosítva,⁴⁵ ezen tevékenységek a nők identitásának – a férfiakhoz képest – sokkal meghatározóbb részét képezik. A csoporttagok ezzel az elvárással nem értenek egyet, amely a női szerepkörök társadalmi változásának lehet a lenyomata.

Az IFSZ csoportban két aspektusból is megvitatásra került a házimunka megosztása és kiszervezése, melyek a *pénz* (money) az *idő* (time) és a *fészek* (nest) szavak köré szerveződtek. A diskurzusban a *pénz* és az *idő* egyfajta mérőeszközként szolgált arra, hogy az ide tartozó tevékenységek összehasonlíthatóvá váljanak azzal a munkával, amely a háztartáson kívül történik. Tehát ez alapján a csoportban a házimunka értéke önmagában nem volt meghatározható, hanem csupán egy másik, értékteremtéssel sokkal inkább egybefüggő munkához viszonyítva gondolkodtak róla. A házimunka csereértéke is a gazdasági viszonyokhoz mérten került meghatározásra, amely összefüggésben van Fraser⁴⁶ azon állításával, hogy a jelenlegi gazdasági rendszerben az érték a pénzen keresztül kerül megállapításra; amennyiben a cselekvés nem kapcsolódik utóbbihoz, úgy értéke is sokkal csekélyebb lesz. Ez azt is jelentheti, hogy a csoport férfi résztvevőinek az érték

⁴⁴ JOVCHELOVITCH, „In Defence of...”, 121–135.

⁴⁵ CSÁNYI és mts., „Társadalmi...”, 5–29.

⁴⁶ FRASER, „A tőke...”, 88–108.

szociális reprezentációja a munkaerőpiacon történő értékteremtéssel függött össze, ezáltal, ebből a reprezentációból táplálkozva értelmezték és ruházták fel jelentésekkel a világot. Azaz a saját munkaerőpiaci keretrendszerükben próbáltak meg a házimunkának jelentést adni.

A *fészek* (nest) szó amiatt került sokszor megemlítésre, mert a beszélgetőtársak evolúciós gyökerekben keresték annak az egyensúlynélküliségnek az okait, amelyet ők is érzektek a házimunka elvégzését illetően. Ez összecsengésben van azzal a magyarázattal, amely szerint a nők ösztönösen és az evolúcióból adódóan segítenek a társadalom többi tagjának.⁴⁷ Ez a nézőpont egy igen meghatározó aspektus a házimunka elvégzésével kapcsolatban, mivel az evolúció egy olyan értelmezési keretet szolgáltat, amely kevésbé megkérdőjelezhető keretek között ad magyarázatot a női és férfi szerepekhez társított tevékenységekhez jelen társadalmunkban. A férfiak evolúciós okokkal való magyarázatában a házimunka egy természetesen így alakult keretrendszerben értelmezve inkább egy magyarázatként, mintsem egy okkeresésként jelenhet meg. Ezek alapján ők kevésbé tartják fontosnak a tevékenységek megosztásáról való diskurzus továbbvitelét.

A házimunkát illetően végül a következő aspektust emelném ki. Az FFSZ és IFF, azaz két férfi alkotta csoportban a résztvevők úgy nyilatkoztak, hogy ők is kiveszik részüket a házimunkából, és megosztva végzik el feleségükkel. Az FNF és INSZ, azaz két nő alkotta csoportban a résztvevők között pedig voltak olyanok, akik arról számoltak be, hogy rájuk sokkalta nagyobb házimunka végzés hárul, mint férjeikre, vagy a család többi tagjára. Ezek alapján elképzelhető, hogy a férfiak és a nők eltérően érzékelik a házimunka mennyiségét és a valódi munkamegosztás arányát.

⁴⁷ CSÁNYI és KERÉNYI, „A ‘jó anya’...”, 134–160.

A gondoskodás szociális reprezentációjának magja

A gondoskodásról alkotott reprezentációk csoportokon átívelő konszenzuális tartalmai a *gyerek*, a *szülő*, a *család*, a *nagymama*, az *anya*, a *lány* és az *otthon / környezet* szavak köré épültek. Tehát a gondoskodás fogalma a résztvevőknek egy családtagok közötti, otthon vagy szűk környezetben történő és nőkkel társított fogalomként kapott értelmet. Bár nem mindig a nők jelentek meg a gondoskodó félként, mégis elmondható, hogy a résztvevők számára a nők, női szerepek kapcsolódtak szorosan a gondoskodás szóhoz, és azon fogalmakhoz, melyeket megemlítettek a beszélgetés során. Ez összhangban van a szakirodalom alapján azzal, hogy a nők, női szerepek vannak társadalmilag a reprodukív munkával (gondoskodó munkával) összekapcsolva.⁴⁸ A diskurzusokban a gyerekek és az idősek jelentek meg a gondoskodás tárgyaiként.

Az pedig, hogy a *család*, az *otthon / környezet* van előtérben a gondoskodással kapcsolatban arra enged következtetni, hogy inkább egyéni szinten gondolkodtak erről a fogalomról a résztvevők, nem társadalmi szinten. Vitathatatlan, hogy a gondoskodás egy bensőséges, interperszonális kapcsolódást is magába foglal, és nem lehet ugyanúgy gondoskodni egymásról társadalmilag, mint ahogyan azt családban tesszük. Ugyanakkor Gregor és Kováts⁴⁹ kutatási eredményei alapján éppen ez az a szintér, ahol a nők úgy érzik, magukra maradtak a gondoskodási feladatok terén. Így tehát, ha a család kerül előtérbe a gondoskodás fogalmával kapcsolatban, akkor fontos arról is gondolkoznunk, hogy azon belül hogyan oszlik meg elvégzése, hasonló mértékű teher esik-e a családtagokra, illetve, hogy azonos mennyiségű gondoskodásban részesülnek-e. Továbbá arról is, hogy a családi szinten történő gondoskodás miképpen válik egy társadalmi szintű gondoskodássá

⁴⁸ CSÁNYI és KERÉNYI, „A ‘jó anya’...”, 134–160.

⁴⁹ GREGOR és KOVÁTS, *Nőügyek...*

az egyéni vagy családban történő cselekedetek által, amelyek egyesével hozzájárulnak a társadalom reprodukálásához, a társadalmi szinten megtérülő gondoskodáshoz.

A gondoskodás szociális reprezentációjának perifériája

Két csoportban, az FFSZ és az IFSZ csoportokban a diskurzus tárgyát képezte a társadalmi szintű gondoskodás is. Az FFSZ csoportban az *állam* (state), az IFSZ csoportban pedig a *szociális* (social) és a *fizetni* (pay) szavak által. A társadalmi szinten történő gondoskodás a szellemi munkát végző férfiak alkotta csoportokban került megemlítésre, amely arra enged következtetni, hogy ők egy másik perspektívából (is) gondolkodtak a gondoskodásról, nem csak családi környezetben, illetve a pénz gondoskodássá történő átformálása is a perspektívájuk részét alkotta. Az, hogy a társadalmi szintű gondoskodás csupán náluk képezte részét a diskurzusnak arra lehet magyarázat, hogy az ő valóságról alkotott képükben a gondoskodás másféleképpen, az állam és a gondoskodó munkát végző emberek szintjén is működik. Ebben a kontextusban saját szerepüket az adó befizetésével és az azon keresztül történő gondoskodással értelmezték, és azzal, hogy a gondoskodás akkor is megtörténhet, más aktorok által, hogyha ők közvetlenül keveset tesznek érte. Gregor és Kováts⁵⁰ eredményeivel összevetve elképzelhető, hogy az FFSZ és az IFSZ csoportok résztvevői nem tapasztalták meg a szociológusok által említett hiányos szociális gondoskodást, ami miatt egy attól eltérő reprezentáció él bennük. Az említett csoportok tehát más jelentések aktiválása mentén hozták létre a fogalomról alkotott szociális reprezentációjukat, mint a többi csoport tagjai.⁵¹

Az INSZ csoportban a *nem normális* (not normal) kifejezés miatt a beszélgetés aköré szerveződött, hogy az a mennyiségű

⁵⁰ GREGOR és KOVÁTS, *Nőügyek...*

⁵¹ MOSCOVICI, „Notes...”, 211–250.

gondoskodó feladat, amelyet az anyáknak kell egy háztartásban elvégezniük túl sok, megfelelő megbecsülés pedig nem társul hozzá, ami nincs rendben a csoporttagok szerint. Ezek a szakirodalom alapján is alátámasztott érvek. A nők nagy mennyiségű informális munkát végeznek el,⁵² ez pedig nem társul megfelelő megbecsüléssel.⁵³ Az, hogy ez a téma ebben a csoportban a diskurzus részét képezte, azt mutatja, hogy a nők bizonyos csoportjában a reprodukzív munkavégzésre fordított idő és energia bizonyos szinten már felismerésre került.

A többi nők alkotta csoportban is diskurzus tárgyát képezte az, hogy a résztvevők milyen gondoskodó munkákat végeznek, mi számít nekik gondoskodásnak, ugyanakkor a pénz és az állam szerepe ezekben a csoportokban nem került megemlítésre. A női résztvevők szociális reprezentációja közelebb áll a Gregor és Kováts⁵⁴ tanulmányában leírtakhoz. Az ő gondoskodásról alkotott szociális reprezentációik szerint – akár amiatt is, mert jelen kutatásban a gondoskodás szociális reprezentációjának magjában és a szakirodalomban is a nők társulnak ehhez a témakörhöz – nagyobb mértékben vonódnak be a gondoskodó munkákba, amit meglehetősen sok színtéren végeznek. Ennek ellenére ezt mégsem érzékelik egy nagyobb perspektívában (is) megtérülő reprodukzív munkaként. A beszélgetések alapján ők a mindennapi feladatokban és a közvetlen hasznosulásban érzékelik munkájuk eredményét, vagy éppen, alulértékeltségét. A férfiak pedig – akik a beszélgetések és a szakirodalom alapján⁵⁵ kevesebb gondoskodó munkát végeznek, hajlamosabbak a gondoskodást egy ennél nagyobb, a társadalmat felülről ellátó folyamatnak is értelmezni.

⁵² CSÁNYI és mts., „Társadalmi...”, 5–29.

⁵³ FRASER, „A tőke...”, 88–108.

⁵⁴ GREGOR és KOVÁTS, *Nőügyek...*

⁵⁵ CSÁNYI és mts., „Társadalmi...”, 5–29.

Konklúzió

A kutatásom legfontosabb eredményei, hogy a reprodukív munka fogalmát, illetve annak pontos szakirodalmi definícióját nem ismerte a résztvevők többsége. A vendéglátásban és a szociális szférában tanítóként dolgozó nők közül páran azonban saját munkájukat reprodukív munkaként interpretálták a definíció megalkotásakor és értelmezésekor. A házimunka szociális reprezentációjának magja leginkább a feladatok és tevékenységek által volt meghatározva. A periféria diskurzusait a tevékenység női szerepkörbe való besorolásának különböző magyarázatai, az evolúción nyugvó okok és a házimunka értékének pénz alapú meghatározása töltötte be. A gondoskodás szociális reprezentációjának magja főként a családdal és nőekkel került meghatározásra, a periféria témáját pedig a társadalmi szinten történő gondoskodás eltérő értékelései alkották. Ezek alapján két olyan témát azonosítottam, amelyekből kiindulva a társas diskurzusokon keresztül változásokat indítványozhatunk a reprodukív munka jelenlegi működés-módját illetően.

Az első témát abból kiindulva állapítottam meg, hogy a házimunka szociális reprezentációja nem tartalmazza az elvégzésébe fordított energiabefektetést és a végeredménnyel létrehozott értékteremtést, a szakirodalmi meghatározásokban azonban ezek a jellegzetességek igencsak fontos szerepet töltenek be.⁵⁶ Így az első javasolt téma a házimunkával történő érték létrehozása, illetve a befektetett energiának a felismeréséről szól.

A második témát a gondoskodás szociális reprezentációjának azon aspektusából kiindulva hoztam létre, amely a társadalmi szinten történő eltérő értékeléseiből indul ki, arra az eredményre támaszkodva, hogy a férfiakból álló csoportokban a gondoskodás társadalmi színtere említésre került, míg a női résztvevők által

⁵⁶ SECcombe, „A háziasszony...” 31–52.; DUNAWAY, „A félproletár...”, 53–87.; FRASER, „A tőke...”, 88–108.

ez az aspektus nem alkotta a diskurzus részét. A javasolt téma ebből adódóan a családi szintű gondoskodás társadalmi szintéren történő hasznosulása, a társadalom fenntartása a mikroközegben elvégzett gondoskodó munkával.

A javasolt témákban történő új diskurzusok kezdeményezésével mind a házimunka mind a gondoskodás periférikus mezőjében, az eltérő vélemények és alátámasztások révén új információkat csepegtethetünk. Ezek formálhatják a témákról való diskurzusokat, végül pedig a szociális reprezentációt is.⁵⁷ A reprodukív munkába tartozó fogalmak az eddigiektől eltérő jelentésekhez kapcsolódhatnak, azaz új értelmezések és jelentések társulhatnak a már meglévő fogalmainkhoz, új jelentésmezők kerülhetnek megvilágításba a téma reprezentációinak megalkotása során.⁵⁸ Ezáltal pedig, ha csak apró lépésekben is, de formálódhat a reprodukív munkáról alkotott szociális reprezentáció, így a vele kapcsolatos tevékenységek elvégzése és értékelése is. Egyéni és társadalmi szinten is felismertebbé, értékeltebbé, egyenlőbbé válhat.

Kitekintés

A kutatás eredményeire támaszkodva a jövőben a következőképpen szeretném folytatni vizsgálódásaimat. A reprodukív munka szófordulatot a résztvevők közül kevesen ismerték, illetve a házimunka szociális reprezentációja egyik csoportban sem tartalmazta az értékteremtés és energiabefektetés jelentéseket. Ezekből kiindulva szeretném feltérképezni, hogy ez a két szó összekapcsolható-e az emberek számára a reprodukív munka kifejezéssel. A gondoskodást illetően beemelném a kérdések közé, hogy a résztvevők feltételeznek-e kapcsolatot a családban történő és a társadalmi szinten megtérülő gondoskodás között.

⁵⁷ BIGAZZI, „Tudás és kontextus...”, 49–77.

⁵⁸ MOSCOVICI, „Notes...”, 211–250.

Limitációk

A beszélgetések átiratait az elemzés céljával angolra fordítottam. A magyar szavak, szófordulatok, kifejezések angolul másképpen jelennek meg, nem biztos, hogy megfelelőképp tükrözik a szó magyar jelentését. Bár a szófelhőkben angolul szerepelnek a szavak, az elemzésben és a megvitatásban magyarul hivatkozok rájuk, ezekben az esetekben a szavak visszafordítása magyarra elképzelhető, hogy nem pontos, hiszen az IRaMuTeQ program angolul lemmatizálta őket.

A fókuszcsoporthoz kapcsolódó beszélgetésekre vonatkozóan kiemelném, hogy az online felvett beszélgetések során – bár az elmúlt időszakban megszaporodtak az ilyesféle megbeszélések – elképzelhető, hogy ez egy mesterkéltabb közeg volt a résztvevőknek, mintha egy helyiségben folyt volna a diskurzus. A beszélgetésbe való belemélyedés ezekben az esetekben kevésbé volt gördülékeny.